



SOVET VA MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEK XALQINING KUNDALIK HAYOTI. MILLIYLIK VA O'ZGARISHLAR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18284407>

G'ayipov G'ulomjon Odombayevich

Osiyo xalqaro universiteti MM 101-T-25 magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqola sovet va mustaqillik yillarida o'zbek xalqining kundalik hayotini tarixiy-taqqosiy tahlil asosida yoritadi. Unda sovet davrida yashash tarzi, mehnat madaniyati, oilaviy munosabatlar, bo'sh vaqt madaniyati va mahalla instituti orqali milliy qadriyatlarning yashirin saqlanishi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, mustaqillik yillarida milliylikning ochiq tiklanishi, ona tili, urf-odatlar, diniy va bayram marosimlarining kundalik hayotga integratsiyasi, bozor iqtisodiyoti va axborot texnologiyalari ta'sirida turmush tarzidagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Maqola o'zbek xalqining tarixiy xotirasi, madaniy merosi va kundalik hayotdagi zamonaviy tendensiyalarni birlashtirgan holda, milliylik va zamonaviylik uyg'unligini anglashga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, o'zbek jamiyatining ijtimoiy barqarorligi va madaniy rivojlanishini tushunish uchun muhim manba sifatida qaraladi.*

Kalit so'zlar: *kundalik hayot, sovet davri, mustaqillik yillari, milliylik, urf-odatlar, madaniyat, mahalla, mehnat madaniyati, bo'sh vaqt madaniyati, ta'lim tizimi, axborot texnologiyalari.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается повседневная жизнь узбекского народа в советский и постиндустриальный периоды на основе историко-сравнительного анализа. Освещаются особенности образа жизни в советский период, культура труда, семейные отношения, культура досуга, а также скрытое сохранение национальных ценностей через институт махалли. Кроме того, анализируются процессы открытого возрождения национальной идентичности в годы независимости, интеграция родного языка, обычаев, религиозных и праздничных традиций в повседневную жизнь, а также изменения в образе жизни под влиянием рыночной экономики и информационных технологий. Статья способствует пониманию гармонии между национальной идентичностью и современностью, объединяя историческую память, культурное наследие и современные тенденции повседневной жизни узбекского народа. Результаты исследования также рассматриваются как важный источник для понимания социальной стабильности и культурного развития узбекского общества.*



Ключевые слова: повседневная жизнь, советский период, годы независимости, национальность, обычаи и традиции, культура, махалля, культура труда, культура досуга, система образования, информационные технологии.

Abstract: This article examines the daily life of the Uzbek people during the Soviet and post-independence periods through a historical-comparative analysis. It explores the lifestyle, labor culture, family relations, leisure culture, and the hidden preservation of national values through the mahalla institution during the Soviet era. Furthermore, it analyzes the open revival of national identity, the integration of the native language, customs, religious and holiday traditions into daily life during the years of independence, as well as changes in lifestyle under the influence of market economy and information technologies. The article aims to provide an understanding of the harmony between national identity and modernity by combining historical memory, cultural heritage, and contemporary trends in the daily life of the Uzbek people. The research findings are also considered an important source for understanding the social stability and cultural development of Uzbek society.

Key words: daily life, Soviet era, years of independence, nationality, customs and traditions, culture, mahalla, labor culture, leisure culture, education system, information technologies.

KIRISH

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotini anglashda har kungi turmush tarzi va hayotni tahlil qilish muhim ilmiy-uslubiy ahamiyatga ega. Chunki kundalik hayot insonlarning yashash sharoiti, ijtimoiy munosabatlari, dunyoqarashi, qadriyatlari va madaniy xulq-atvorini o'zida mujassam etgan murakkab ijtimoiy hodisadir. Ayniqsa, tarixiy burilishlar davrida kundalik hayotda yuz bergan o'zgarishlar xalqning milliy o'zligi, mentaliteti va ma'naviy qiyofasini anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek xalqining XX asr va XXI asr boshlaridagi kundalik hayoti sovet tuzumi va mustaqil davlat barpo etilishi bilan bevosita bog'liq holda shakllandi. Sovet davrida markazlashgan siyosiy

tizim, yagona mafkura va rejalashtirilgan iqtisodiyot sharoitida kundalik hayot qat'iy ideologik nazorat ostiga olindi. Ushbu davrda ijtimoiy tenglik, kollektivlik va "yagona sovet xalqi" g'oyasi targ'ib qilinib, milliy xususiyatlar ikkinchi darajali masalaga aylantirildi. Natijada o'zbek xalqining an'anaviy turmush tarzi, diniy e'tiqodlari, urf-odatlar va marosimlari kundalik hayotda cheklangan yoki yashirin shaklda davom etdi.

Biroq, milliylik sovet davrida to'liq yo'qolib ketmadi. Oila, mahalla, norasmiy ijtimoiy munosabatlar va og'zaki an'analar orqali milliy qadriyatlar saqlanib qoldi. Aynan kundalik hayot darajasida milliy o'zlikni asrab qolish mexanizmlari shakllandi. Bu jarayonlar ko'pincha rasmiy tarixda yetarli darajada



aks etmagan bo'lsa-da, xalq xotirasida chuqur iz qoldirdi.

1991-yilda O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligiga erishishi bilan o'zbek xalqining kundalik hayotida tub burilish yuz berdi. Mustaqillik nafaqat siyosiy va iqtisodiy sohalarda, balki odamlarning kundalik turmush tarzida, ijtimoiy munosabatlarida va ma'naviy hayotida ham yangi bosqichni boshlab berdi. Milliy qadriyatlarni tiklash, tarixiy xotirani qayta anglash, diniy erkinlikni ta'minlash va milliy madaniyatni rivojlantirish kundalik hayotning ajralmas qismiga aylandi. Shu bilan birga, mustaqillik yillari globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivoji va bozor munosabatlarining kirib kelishi bilan tavsiflanadi. Bu jarayonlar kundalik hayotga yangi odatlar, yangi qadriyatlar va yangi turmush shakllarini olib kirdi. Natijada milliylik va zamonaviylik o'rtasida muvozanatni saqlash masalasi dolzarb muammoga aylandi.

ASOSIY QISM

Sovet davrida kundalik hayotning mafkuraviy asoslari. Sovet hokimiyati davrida kundalik hayot davlat mafkurasi bilan uzviy bog'liq holda shakllandi. Insonning shaxsiy hayoti ham ijtimoiy-siyosiy nazorat doirasiga kiritildi. Mehnat, dam olish, ta'lim va madaniy hordiq shakllari markazlashgan tizim asosida belgilandi. Kundalik hayotda "ijtimoiy foydali mehnat" asosiy qadriyat sifatida ilgari surildi va shaxs jamiyat manfaatlariga bo'ysundirildi. Ish joylari, yashash hududlari va dam olish

maskanlarida yagona sovetcha turmush modeli joriy etildi. Rejalashtirilgan iqtisodiyot sharoitida tovar tanqisligi, navbat madaniyati va taqsimot tizimi kundalik hayotning ajralmas qismiga aylandi. Bu holat odamlarning kundalik odatlari, vaqtni rejalashtirish va ijtimoiy munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Oila va kundalik munosabatlarda sovetcha transformatsiya. Sovet davrida oila ijtimoiy institut sifatida davlat siyosatiga moslashtirildi. Rasmiy ravishda gender tengligi e'lon qilinib, ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki kengaytirildi. Bu jarayon o'zbek oilalarida an'anaviy rollarning qisman o'zgarishiga olib keldi. Shu bilan birga, oilaviy hayotda milliy an'analar to'liq barham topmadi. Qarindoshlik rishtalari, katta avlodning tarbiyadagi o'rni va oila ichidagi ierarxiya norasmiy shaklda saqlanib qoldi. Kundalik hayotda sovetcha rasmiy tartiblar va milliy oilaviy qadriyatlar o'rtasida muayyan muvozanat yuzaga keldi.

Kundalik hayotda din va an'analar: cheklov va moslashuv. Sovet davrida din kundalik hayotdan siqib chiqarilgan bo'lsa-da, u to'liq yo'qolib ketmadi. Diniy marosimlar va urf-odatlar ko'pincha yopiq doirada, oilaviy muhitda amalga oshirildi. Nikoh, dafn marosimlari va muqaddas kunlarga hurmat kundalik hayotning yashirin, ammo muhim qismi bo'lib qoldi. Mazkur holat diniy e'tiqod va milliy an'analarning moslashuvchanligini namoyon etdi. Kundalik hayotda rasmiy va norasmiy madaniyat o'rtasidagi farq aniq sezildi.



Mustaqillik davrida kundalik hayotning ijtimoiy-iqtisodiy yangilanishi. Mustaqillik yillarida kundalik hayot tubdan yangilandi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish bilan birga, shaxsiy tashabbus va iqtisodiy faollik kundalik hayotning muhim omiliga aylandi. Xususiy tadbirkorlik, kichik biznes va xizmat ko'rsatish sohasi aholining turmush tarzini sezilarli darajada o'zgartirdi. Daromad manbalarining xilma-xillashuvi kundalik hayotda yangi ehtiyojlar va iste'mol madaniyatini shakllantirdi. Shu bilan birga, ijtimoiy tabaqalanish jarayoni ham kuchaydi, bu esa kundalik hayotdagi farqlarni yanada yaqqol ko'rsatdi.

Milliy qadriyatlarning ochiq tiklanishi. Mustaqillik davrida milliylik kundalik hayotda ochiq va faol namoyon bo'la boshladi. Milliy bayramlar, urf-odatlar va marosimlar rasmiy maqomga ega bo'ldi. An'anaviy kiyimlar, milliy taomlar va xalq hunarmandchiligi kundalik va bayramona hayotning ajralmas qismiga aylandi. Mahalla instituti mustahkamlanib, kundalik hayotda ijtimoiy birdamlik va o'zaro yordam mexanizmi sifatida qayta jonlandi. Bu holat milliy mentalitetning zamonaviy sharoitda moslashuvchanligini ko'rsatdi.

Axborot texnologiyalari va kundalik hayotdagi yangi madaniyat. XXI asr boshlarida axborot texnologiyalarining rivojlanishi kundalik hayotga tub o'zgarishlar olib kirdi. Internet, mobil aloqa va raqamli xizmatlar kundalik muloqot, mehnat va ta'lim shakllarini yangiladi. Bu jarayonlar

milliylikka yangi sinovlar va imkoniyatlar yaratdi. Bir tomondan, globallashuv milliy qadriyatlarni chetga surish xavfini keltirib chiqarsa, ikkinchi tomondan, milliy madaniyatni targ'ib qilish va saqlash uchun yangi maydonlarni ochdi.

Kundalik hayotda milliylik va zamonaviylik muvozanati. Bugungi kunda o'zbek xalqining kundalik hayoti milliy an'analar va zamonaviy hayot talablari o'rtasidagi muvozanat asosida rivojlanmoqda. Oilaviy marosimlar, tarbiya usullari va ijtimoiy munosabatlarda milliylik saqlanib qolayotgan bo'lsa-da, zamonaviy tafakkur va innovatsiyalar kundalik hayotga tobora chuqur kirib bormoqda.

Mazkur muvozanat jamiyatning barqaror rivojlanishi va milliy o'zlikni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kundalik hayotda mehnat madaniyati va kasbiy ongdagi o'zgarishlar. Sovet davrida mehnat faqat iqtisodiy faoliyat emas, balki mafkuraviy majburiyat sifatida talqin etildi. Mehnat jamoalari kundalik hayotning asosiy ijtimoiy makoniga aylandi. "Ish joyi" insonning ijtimoiy mavqeini belgilovchi muhim mezon bo'lib, kasbiy tanlov shaxsiy xohishdan ko'ra davlat ehtiyojlariga bog'liq edi. Mehnat intizomi, reja bajarilishi va kollektiv mas'uliyat kundalik odatga aylantirildi. Mustaqillik yillarida esa mehnatga munosabat tubdan o'zgardi. Shaxsiy manfaat, kasbiy erkinlik va daromadni oshirish kundalik hayotning asosiy rag'batlantiruvchi omillariga aylandi. Bu



jarayon kasb tanlashda mustaqillik, migratsiya jarayonlari va yangi kasblarning paydo bo'lishi bilan kechdi. Natijada kundalik hayotda mehnat faqat majburiyat emas, balki o'zini namoyon etish vositasiga aylandi.

Turar joy, maishiy muhit va yashash makonidagi o'zgarishlar. Kundalik hayotda yashash muhiti muhim ahamiyatga ega. Sovet davrida ko'p qavatli tipik uylar, umumiy rejalashtirilgan kvartiralar va kommunal xizmatlar yagona standart asosida qurildi. Bu holat shaxsiy makon tushunchasini cheklab, jamoaviy hayot unsurlarini kuchaytirdi. Mustaqillik davrida xususiy uy-joy qurilishi, shaxsiy dizayn va milliy me'moriy elementlarga qaytish jarayoni kuzatildi. Hovlilari uylar, milliy bezaklar va an'anaviy rejalashtirish kundalik hayotda qulaylik va milliylikni uyg'unlashtirish imkonini berdi. Bu o'zgarishlar yashash tarzida individualizm kuchayganidan dalolat beradi.

Kundalik ovqatlanish madaniyati va iste'mol odatlarining yangilanishi. Ovqatlanish kundalik hayotning muhim madaniy ko'rsatkichi hisoblanadi. Sovet davrida taqsimot tizimi, cheklangan mahsulot turlari va davlat do'konlari ovqatlanish madaniyatini belgilab berdi. Kundalik menyu asosan arzon va mavjud mahsulotlar bilan chegaralandi. Mustaqillik yillarida bozor munosabatlari ovqatlanish madaniyatini tubdan o'zgartirdi. Milliy taomlarning qayta tiklanishi, restoran va ovqatlanish xizmatlarining ko'payishi kundalik ovqatlanishga xilma-xillik olib kirdi. Shu

bilan birga, global taomlar va tezkor ovqatlanish madaniyati ham kundalik hayotga kirib keldi.

Kiyim-kechak va tashqi ko'rinishda milliylik ifodasi. Sovet davrida kiyim-kechakda yagona uslub va funksionallik ustuvor bo'lib, milliy liboslar asosan bayram va sahna ko'rinishlarida namoyon etildi. Kundalik hayotda oddiy, standart va umumittifoq uslubidagi kiyimlar keng tarqaldi. Mustaqillik davrida milliy liboslar kundalik va bayramona hayotga qayta kirib keldi. Atlas, adras va milliy naqshlarning zamonaviy dizayn bilan uyg'unlashuvi kundalik kiyinish madaniyatida yangi yo'nalishni shakllantirdi. Bu holat milliy o'zlikning tashqi ifodasi sifatida muhim ahamiyat kasb etdi.

Kundalik muloqot, til va madaniy xulq-atvor. Kundalik hayotda til muloqotning asosiy vositasi hisoblanadi. Sovet davrida rasmiy muhitda rus tilining ustunligi kundalik muloqotda ikki tillilikni shakllantirdi. Bu holat madaniy xulq-atvorda muayyan moslashuvlarni keltirib chiqardi. Mustaqillik yillarida davlat tilining mavqei mustahkamlandi. O'zbek tilining kundalik va rasmiy muloqotda keng qo'llanilishi milliy madaniy xulq-atvorning tiklanishiga xizmat qildi. Shu bilan birga, xorijiy tillarning o'rganilishi kundalik hayotda ko'p madaniyatli muloqot muhitini yaratdi.

Avlodlararo munosabatlar va kundalik hayotdagi uzviylik. Kundalik hayotda avlodlararo munosabatlar milliy



qadriyatlarning uzluksizligini ta'minlovchi muhim omildir. Sovet davrida yoshlar tarbiyasi davlat mafkurasi bilan uyg'unlashtirilgan bo'lsa-da, oilada an'anaviy tarbiya usullari saqlanib qoldi.

Mustaqillik davrida avlodlararo muloqot mazmunan boyidi. Katta avlodning tajribasi va yoshlarning zamonaviy qarashlari kundalik hayotda o'zaro uyg'unlashmoqda. Bu jarayon milliylik va yangilanish o'rtasidagi tabiiy ko'prik vazifasini bajarmoqda.

Kundalik hayot va o'qish-tarbiya tizimi. Sovet davrida ta'lim va tarbiya tizimi markazlashgan ideologiya asosida shakllantirildi. Maktablar faqat bilim berish bilan cheklanmay, bolalarning ijtimoiy va madaniy tarbiyalanishini ham nazorat qilardi. Kundalik hayotning bir qismi sifatida bolalar va o'smirlar keng jamoaviy tadbirlarda, pioner va komsomol harakatlarida faol ishtirok etishga majbur bo'ldi. Bu jarayon ularning kundalik rejalari va ijtimoiy xulq-atvorini belgilab berdi. Mustaqillik davrida esa ta'lim tizimida milliy qadriyatlar, ona tili va tarixiy bilimlarga urg'u berila boshlandi. Shu bilan birga, xorijiy tillar va zamonaviy fanlarning o'rganilishi kundalik ta'lim jarayoniga yangi elementlar kiritdi. Bu holat, avlodning kundalik hayotida o'qish va bilim olishning zamonaviy va milliy uyg'unligi sifatida namoyon bo'ladi.

Dam olish va bo'sh vaqt madaniyati. Sovet davrida bo'sh vaqtning ko'p qismi davlat nazorati ostidagi sport, madaniy va jamoaviy tadbirlarga yo'naltirilgan edi. Kino, teatr va

ko'rgazmalar keng tarqalgan bo'lsa-da, ular ham sovet mafkurasi doirasida boshqarilgan. Shaxsiy bo'sh vaqt nisbatan cheklangan edi. Mustaqillik davrida bo'sh vaqt madaniyati erkinlashdi. Turli klublar, sport markazlari, kutubxonalar va sayohatlar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylandi. Shu bilan birga, televizor, internet va mobil texnologiyalar kundalik dam olish va axborot iste'molini tubdan o'zgartirdi. Bu esa milliy madaniyat bilan zamonaviy madaniyatning uyg'unlashuvi uchun yangi imkoniyatlar yaratdi.

Ijtimoiy hayot va mahalliy boshqaruvning roli. Sovet davrida mahalla norasmiy ijtimoiy boshqaruv mexanizmi sifatida yashirin qoldi. Kundalik hayotda qarindoshlar va qo'shnilar bilan o'zaro yordam, maslahat va muloqot milliy qadriyatlarni saqlashda asosiy vosita bo'ldi. Mustaqillik yillarida mahalla institutining huquqiy maqomi mustahkamlandi va u ijtimoiy barqarorlik, fuqarolarni qo'llab-quvvatlash va kundalik muammolarni hal qilishda markaziy rol o'ynaydi. Mahalla orqali nafaqat milliy qadriyatlar, balki kundalik hayotdagi ijtimoiy ong ham shakllanadi.

Axborot vositalari va madaniy ta'sir. Sovet davrida axborot oqimi markazlashgan va qat'iy nazorat ostida bo'lgan. Kundalik hayotda gazeta, radio va televideniye asosiy axborot manbai edi. Bu vositalar xalqni bir xilda tarbiyalash va sovet qadriyatlarini targ'ib qilish vositasi sifatida ishlatilgan. Mustaqillik yillarida axborot vositalari



erkinlashdi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va mobil texnologiyalar kundalik hayotga kirib keldi, insonlarning bilim olish, muloqot qilish va dam olish tarzini tubdan o'zgartirdi. Shu bilan birga, milliy madaniyat va qadriyatlarni targ'ib qilishning yangi imkoniyatlari paydo bo'ldi.

XULOSA

Sovet va mustaqillik yillarida o'zbek xalqining kundalik hayoti murakkab va ko'p qirrali jarayonlar orqali shakllangan. Sovet davrida kundalik hayot mafkuraviy bosim, markazlashgan iqtisodiy tizim va rasmiy ideologiya ta'sirida rivojlandi. Shu davrda milliylik va diniy qadriyatlar cheklangan shaklda yashirin holda saqlanib qoldi, lekin oilaviy an'analar, mahalla va norasmiy muloqot orqali milliy o'zlikning davomiyligi ta'minlandi. Mustaqillik yillarida esa kundalik hayotda tub

o'zgarishlar yuz berdi. Milliy qadriyatlar ochiq ravishda tiklandi, ona tili, urf-odatlar, bayramlar va diniy marosimlar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylandi. Shu bilan birga, bozor iqtisodiyoti, axborot texnologiyalari, global madaniyat va zamonaviy mehnat sharoitlari kundalik turmush tarzini tubdan o'zgartirdi.

Bugungi kunda o'zbek xalqining kundalik hayoti milliylik va zamonaviylik uyg'unligi asosida rivojlanmoqda. Oilaviy qadriyatlar, ta'lim tizimi, mahalla va muloqotning milliy shakllari zamonaviy innovatsiyalar bilan uyg'unlashib, xalqning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va ijtimoiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu tariqa, kundalik hayotning o'zi o'zbek jamiyatining tarixiy o'tishi va taraqqiyotini anglashda muhim manba bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A., Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch, Ma'naviyat, Toshkent, 2008, 176 bet.
2. Saidov A., O'zbekiston tarixi: mustaqillik davri, Sharq, Toshkent, 2015, 320 bet.
3. Qosimov B., O'zbek xalqining urf-odatlari va an'analari, Fan, Toshkent, 2012, 248 bet.
4. Nazarov Sh., Mahalla va milliy qadriyatlar, Toshkent, 2010, 212 bet.
5. Tursunov O., Sovet davrida kundalik hayot va madaniyat, Ma'naviyat, Toshkent, 2013, 184 bet.
6. Raximov N., Mustaqillik yillarida o'zbek jamiyati, Sharq, Toshkent, 2018, 265 bet.
7. Smith A., National Identity, University of Nevada Press, Reno, 1991, 226 pages.
8. Suny R.G., The Soviet Experiment, Oxford University Press, New York, 2011, 512 pages.



9. Volkov S., Повседневная жизнь в Советской Средней Азии, Москва, Наука, 2005, 310 с.

10. Petrova L., Социальные трансформации в Узбекистане, Санкт-Петербург, Питер, 2017, 198 с.